

ГЕНЕЗИС ЕКОНОМІЧНОГО АНАЛІЗУ: РЕТРОСПЕКТИВА КОЛЕКТИВНОЇ АНАЛІТИЧНОЇ ДУМКИ (1960-1980 РР.)

Здійснено систематизацію та переосмислення результатів трьох масштабних всесоюзних зібрань з питань удосконалення організації та методики економічного аналізу, виявлено закономірності та тенденції поступального розвитку аналітичної науки

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку економічної думки визначається наявністю багатьох дискусійних концептуальних проблем, невизначеністю напрямку подальшого розвитку аналітичної науки. І взагалі визнання економічного аналізу як науки, доцільність читання відповідного окремого курсу у вищих навчальних закладах викликає суперечки у наукових колах. Напевне, саме сьогодні варто зазирнути в минуле, оцінити значимість вітчизняної аналітичної школи і використати накопичений досвід, наявні надбання і напрацювання, враховувати традиції та особливості національного менталітету.

У післявоєнні роки відбувся стрімкий розвиток економічного аналізу, що виявилось у диференціації методик аналізу за галузями економіки, поглибленні аналізу діяльності внутрішніх госпрозрахункових підрозділів підприємств, розробці методик аналізу зведених звітів, монографічному дослідженні основних проблем економічного аналізу та у використанні методології і методики економічного аналізу за межами країни, формуванні відповідного курсу для студентів економічних вищих навчальних закладів.

Період 60-х років характеризується конкретизацією та поглибленням комплексного аналізу, швидким розвитком окремих видів аналізу (зокрема аналіз діяльності внутрішніх підрозділів, оперативний економічний аналіз, міжзаводський порівняльний аналіз), широким розповсюдженням у всіх галузях народного господарства суспільних форм економічного аналізу – суспільних бюро економічного аналізу. В кінці 60-х рр. відбувається обґрунтування концептуальних засад його теорії та виділення в якості самостійної наукової дисципліни.

На сторінках наукових видань, професійних фахових видань того часу тривала дискусія щодо того, чи потрібна дисципліна “Аналіз господарської діяльності”. При цьому цікавість до аналітичної роботи проявлялась, насамперед, зі сторони практиків, котрі притримувались думки, що за допомогою економічного аналізу можна досягти значного підвищення ефективності господарювання.

Невипадково саме в цей час проводяться фахові наради щодо проблем удосконалення організації та методики економічного аналізу. Адже економічний аналіз в той час, як і сьогодні (в умовах невизначеності та непередбачуваності) є основою ефективної діяльності господарюючих суб'єктів, передумовою прийняття відповідних управлінських рішень. Як стверджує проф. С.Б. Барнгольц “розглядаючи витoki економічного аналізу, можна сміливо стверджувати, що він є невід'ємною частиною, універсальним методом, що використовується у всіх науках, об'єктом вивчення яких є економіка – від економічної теорії, що виявляє макроекономічні закономірності розвитку суспільства, до економіки підприємства, де економічний аналіз розглядається як серцевина пізнання” [2, С. 236-237]

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання історії економічного аналізу піднімається в працях багатьох вітчизняних та російських вчених (С.Б. Барнгольц, Ф.Ф. Бутинець, В.В. Ковальова, І.Д. Лазаришиної, М.В. Мельник, Є.В. Мниха, О.В. Олійник, Г.В Савицької,), докладно висвітлені етапи становлення економічного аналізу як науки, досліджено генезис навчальної та методичної літератури з аналізу господарської діяльності суб'єктів економічних відносин. Разом з тим, сучасні дослідники не приділяють уваги напрацюванням, теоретичним та практичним розробкам попередників, котрі працювали в період командно адміністративної економіки (1960-1985 рр.), не оцінюють результати багатьох тематичних зібрань, нарад, конференцій – можливо саме тут і можна знайти відповіді на окремі питання сьогодення, отримати поштовх для подальшого удосконалення аналітичної роботи.

Метою дослідження є систематизація та переосмислення результатів трьох масштабних зібрань з питань удосконалення економічного аналізу, в роботі яких приймали участь більше тисячі фахівців, серед яких видатні вчені – академіки, доктори та кандидати економічних наук, представники влади, спеціалісти-практики – для виявлення закономірностей та тенденцій поступального розвитку аналітичної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Проведення всесоюзних науково-технічних зібрань було викликано наступними передумовами: теоретична розробка питань економічного аналізу відставала від сучасних вимог, методика аналізу за матеріалами щоденної інформації, яка має надто важливе значення для оперативного керівництва і своєчасного впровадження резервів, розроблена недостатньо; повільно розвивається теорія галузевого аналізу, недостатньо уваги приділяється порівняльному аналізу роботи підприємств, бригад; проведенню аналізу заважає явна недостатність інформації, що міститься в первинній документації, обліку і звітності.

Перше Всесоюзне науково-технічне зібрання з організації та методики економічного аналізу роботи промислових підприємств відбулося в березні 1963 року.

Основна мета: з'ясувати стан і сформувати шляхи покращення аналітичної роботи, забезпечити подальше удосконалення економічного аналізу..

Ініціатори і організатори: Міністерство фінансів СРСР, Державний банк СРСР, Всесоюзна рада науково-технічних спільнот, Всесоюзний заочний фінансово-економічний інститут.

Взяли участь у роботі наради близько 900 чоловік, серед них – директори, головні інженери, головні економісти, начальники планових відділів, головні бухгалтери та інші працівники підприємств, спеціалісти міністерств та відомств, вчені ВНЗ, науково-дослідних інститутів, лабораторій (табл.1). На пленарних засіданнях виступили 27 чоловік і на засіданнях трьох секцій – 71 особа.

Таблиця 1. *Склад учасників Першого Всесоюзного науково-технічного зібрання в розрізі посад*

ЗА ПОСАДАМИ		
	Кількість	Частка, %
Головні економісти підприємств	79	9,73
Головні бухгалтери та їх заступники	34	4,19
Працівники планових, фінансових відділів і відділів статистики	287	35,34
Головні інженери, головні механіки, головні технологи, начальники цехів	214	26,35
Працівників ВНЗ	95	11,70
Працівники НДІ та проектних інститутів	64	7,88
Працівники економічних лабораторій	39	4,81
Разом	812	100

Розглянемо детальніше основні тези учасників зібрання, які розкриватимуть найбільш актуальні проблеми того часу, рівень наукових розробок, шлях розвитку аналітичної науки.

Так, відкриваючи зібрання заступник міністра фінансів СРСР В. Сітнін зазначив, що аналіз не обмежується фінансово-економічною сферою діяльності підприємства, а охоплює і виробничо-технічну, вивчає ступінь ефективності використання підприємством виділених ресурсів. Розширилось коло учасників аналізу, повинна бути підвищена оперативність аналізу, тобто поряд з аналізом річної, квартальної, місячної звітності необхідно проводити поточний аналіз роботи підприємств, передусім на підставі даних первинного обліку.

Керівник державного комітету з економіки і організації виробництва І. Касицький присвятив свій виступ методологічним питанням економічного аналізу роботи підприємств, підкреслюючи, що аналіз є однією із

найважливіших функцій управління виробництвом, органічно пов'язаних з плануванням, обліком та контролем діяльності. При цьому економічний аналіз має бути комплексним, оперативним і систематичним.

І. Басманов (головний економіст Мінського тракторного заводу) вказав, що аналізом роботи структурних підрозділів і підведенням підсумків їх роботи займаються цехові балансові комісії, в яких приймають участь інженерно-технічні робітники, керівники служб.

Проблемам удосконалення методик аналізу окремих об'єктів в різних галузях економіки присвячені виступи багатьох учасників зібрання: прискорення оборотності оборотних засобів газової промисловості (М. Уманській, Грозненський НДІ), надійність машин та обладнання (Шухгальтер, доцент Московського інституту електронного машинобудування), визначення ефективності нової техніки (І. Воронов, Н. Овчаренко, Л. Сазонова); застосування методу кореляції для аналізу трудомісткості робіт і визначення залежності продуктивності праці від окремих факторів.

Одними із найбільш дискусійних питань і таких, що найбільш обговорювалися були:

– необхідність покращення системи обліку та удосконалення звітності, більш повного їх використання для потреб аналізу – в обговоренні взяли участь П. Безруких, М. Белуха, В. Горохове, Шкловський. Доценти П. Німчинов, Б. Огородніков вважали, що необхідно об'єднати оперативний, статистичний і бухгалтерський облік, створивши єдину систему обліку з єдиним керівництвом, і з його допомогою здійснювати оперативний аналіз та контроль;

– організація аналітичної роботи на підприємствах. Е. Гінзбург доповідав про організацію роботи лабораторій в сфері аналізу діяльності підприємств, В. Ямшанов поділився досвідом організації економічного аналізу на крупному підприємстві (система економічного аналізу має чітку організаційну структуру. Вищий щабель – економічна рада при директорі підприємства, другий – бюро економічного аналізу, основне завдання якого аналізувати основні показники діяльності, третій – загальнозаводське суспільне бюро економічного аналізу, четвертий – цехові бюро економічного аналізу, координацію всієї економічної роботи здійснює заступник директора підприємства з економічної роботи);

– організація і методика порівняльного аналізу роботи підприємств. Доцент В. Ганштак вказує, що внутрішньозаводський аналіз необхідно доповнити порівняльним аналізом роботи ряду підприємств. Такий аналіз збагатить можливості розвитку виробництва, а аналіз технічних і

організаційних умов дозволить виявити та встановити, що саме необхідно робити. Д. Чангли підкреслював, що порівняльний аналіз дає можливість вивчити передовий досвід певної галузі, а відсутність постійної інформації про роботу заводів створює труднощі для проведення міжзаводського аналізу. Б. Янтцен вказав, що аналітичне порівняння техніко-економічних показників потребує рівнозначності вимірників показників, що порівнюються. З. Коровіна та Г. Ігольніков запропонували аналізувати економічний рівень виробництва на підприємстві шляхом порівняння ступеня економічності та вигідності його роботи з аналогічними підприємствами цієї галузі у вітчизняній та закордонній промисловості, використовуючи при цьому такі показники, як собівартість та продуктивність праці.

Представники наукового світу, виступаючи приділяли основну увагу методологічним питанням розвитку економічного аналізу та адекватному впровадженню теоретичних напрацювань в практику підприємств. Так, професор МДУ С. Татур наголосив, що на практиці повинні застосовуватися такі прийоми аналізу, які надають можливість відділити результати безпосередньо роботи даного колективу від тих, які є наслідком змін в організації суспільного виробництва. Доцент Всесоюзного заочного фінансово-економічного інституту С. Барнгольц відмітила, що система показників бухгалтерської звітності не відповідає вимогам аналізу оборотних засобів. А. Шеремет, доцент МДУ, вказав на необхідність спільної роботи наукових і практичних працівників у питаннях вирішення актуальних проблем, зокрема оперативного обліку та аналізу собівартості продукції, робіт, послуг. Доцент З. Румянцева відмітила, що застосування математичних методів в економічних дослідженнях і розрахунках є реальним і досить ефективним шляхом покращення економічної роботи підприємства. Д.е.н., проф. А. Маргуліс вказував, що одним із найбільш важливих завдань є покращення якості нормативів затрат.

Рішення та рекомендації. Відмічено необхідність посилити теоретичну розробку аналізу технічного та організаційного рівня підприємства, удосконалення продукції та процесів її виробництва. Аналіз технічного та організаційного рівня розвитку підприємства необхідно вести за напрямками, що характеризують технічний прогрес. Відповідні органи повинні розробити та опублікувати рекомендації з методики економічного аналізу та визначення ефективності заходів з підвищення надійності машин. Порівняльний аналіз є дієвим засобом прискорення технічного прогресу і підвищення економічності виробництва на підприємствах. Такий аналіз потребує систематичної інформації

про роботу підприємств окремих галузей, встановлення безпосередніх зв'язків між підприємствами. Рекомендовано переглянути методику розрахунку показників енергоозброєності праці, відображаючи не все витрачання енергії, а тільки витрачання її в якості рушійної сили, вважати одним з найважливіших показників для оцінки роботи підприємств показник фондівіддачі.

Актуальною проблемою удосконалення аналізу є посилення його оперативності шляхом встановлення системи показників і методів щоденної оцінки результатів діяльності підприємства та його підрозділів. Для забезпечення комплексності аналізу та посилення його оперативності потрібно покращити аналітичну інформацію шляхом перегляду форм та системи показників обліку та звітності, а також на підставі широкого застосування вибіркового обстеження. Технічна озброєність робіт з аналізу повинна бути значно підвищена шляхом використання для аналітичних робіт сучасної обчислювальної техніки. Широке застосування в працях з аналізу повинні знайти математичні методи.

Проведена нарада дала можливість систематизувати напрацювання в сфері економічного аналізу, ознайомити з кращими доробками широке коло зацікавлених фахівців. Це з одного боку, а з іншого – стала потужним поштовхом для подальшого розвитку аналітичної науки, підготовки і видання перших фундаментальних монографічних праці та навчально-методичних посібників.

Друге Всесоюзне науково-технічне зібрання з проблем удосконалення організації та методів економічного аналізу в промисловості відбулося в травні 1969 року.

Основна мета: посилити пошук мобілізації внутрішніх резервів підвищення ефективності промислового виробництва, в успішному рішенні цього першочергова роль відводилась удосконаленню економічного аналізу складних та багатогранних процесів, що відбуваються в економіці.

Ініціатори і організатори: Всесоюзна рада науково-технічних спільнот, Центральне статистичне управління при Раді Міністрів СРСР, Міністерство фінансів СРСР, Державний банк СРСР, Всесоюзний заочний фінансово-економічний інститут, Московський фінансовий інститут та НДІ планування та нормативів при Держплані СРСР.

Взяли участь у роботі наради близько тисячі чоловік, серед них – директори, головні інженери, головні економісти, начальники планових відділів, головні бухгалтери та інші працівники підприємств, спеціалісти міністерств та відомств, вчені ВНЗ, науково-дослідних інститутів, лабораторій (табл.2).

Таблиця 2. Склад учасників Другого Всесоюзного науково-технічного зібрання в розрізі організацій, посад, наукових ступенів

ЗА ОРГАНІЗАЦІЯМИ		
	Організації	Учасники
Міністерства СРСР	33	196
Відомства СРСР	7	19
Міністерства радянських республік	19	36
Відомства радянських республік	4	7
Підприємства	88	93
Об'єднання, комбінати	23	24
АН, НДІ,КБ, проектні організації	103	193
ВНЗ	72	240
Статистичні органи	5	24
Фінансові і банківські органи	9	42
Преса	10	13
Інші	10	29
Разом	383	916
ЗА ПОСАДАМИ		
	Кількість	Частка, %
Заступники міністрів, керівники відомств, їх заступники, начальники головних управлінь, їх заступники	67	7,31
Директори, їх заступники, головні спеціалісти підприємств, об'єднань	52	5,68
Ректори, проректори, декани ВНЗ, директори НДІ, їх заступники	44	4,80
Завідуючі кафедрами і професори ВНЗ	54	5,90
Завідуючі відділами, секторами, бюро міністерств, підприємств, НДІ, ВНЗ	344	37,55
Працівники преси	14	1,53
Економісти, інженери та інші	341	37,23
Разом	916	100
ЗА НАУКОВИМИ СТУПЕННЯМИ ТА ВЧЕНИМИ ЗВАННЯМИ		
Академіки, члени – кореспонденти АН, заслужені працівники науки	7	0,76
Доктора наук, професори	45	4,91
Кандидати наук, доценти, старші наукові співробітники	244	26,64

Публікації. За результатами проведеного зібрання опубліковано збірник основних доповідей та виступів – Организация и методы экономического анализа в промышленности (Материалы Второго Всесоюзного научно-технического совещания) – М.: Экономика, 1972. – 670 с.

Опрацьовуючи наявні матеріали другого всесоюзного науково-технічного зібрання можна виділити такі основні його напрями:

1. *Теорія економічного аналізу.* В межах цієї секції висловлювали свої пропозиції відомі вчені. Так, проф. С.Б. Барнгольц вказувала, що теорія економічного аналізу повинна надавати загальну характеристику цілей та методів дослідження, а також форм організації аналітичної роботи і техніки.

Предмет науки про економічний аналіз – всебічне комплексне дослідження господарської діяльності підприємств та їх об'єднань з метою підвищення її ефективності. Теорія аналізу охоплює також розкриття сутності його методу, характеристику спеціальних прийомів і сфер застосування. В свою чергу, проф. С.Є. Каменіцер відмічаючи велику різноманітність форм і методів аналізу, які насамперед залежать від його цілей і від характеру аналізуємої ділянки, визначає систему методів аналізу (метод порівнянь, метод розчленувань, метод підстановок, динамічний метод, балансовий метод тощо). У всіх доповідях, що торкаються теоретичних засад економічного аналізу, вказувалось, що реформа висуває на перший погляд вимоги його комплексності, вивчення всіх явищ і показників господарського життя у їх взаємозв'язку; ставилось завдання уточнити визначення предмету аналізу, розширити коло об'єктів і сферу аналітичної роботи.

Дискусія між учасниками зібрання з даної тематики розгорнулася в наступних розрізах:

– основні шляхи удосконалення економічного аналізу: місце та роль економічного аналізу в системі господарського контролю (С.Є. Каменіцер), питання класифікації в теорії економічного аналізу (М.В. Дембінский), система комплексного економічного аналізу та методика його проведення (А.Д. Шеремет), визначення предмету економічного аналізу (М. Ковбасюк підкреслив, що предмет економічного аналізу не можна зводити до вивчення використання підприємством його ресурсів або до вивчення результатів діяльності або системи економічних показників. Предмет його як науки – зв'язки та взаємозв'язки руху виробничих відносин у конкретних народногосподарських формах. При цьому форми зв'язків виробничих відносин проявляються у взаємозв'язку з розвитком продуктивних сил, досліджується прояв об'єктивних економічних законів з метою використовувати їх при вирішенні завдань підвищення ефективності суспільного виробництва, кращого використання продуктивних сил шляхом удосконалення виробничих відносин);

– порівняльний (міжзаводський) аналіз. У дискусії взяли участь Б.І. Майданчик (порівняльний аналіз – науково обґрунтований метод планомірного розповсюдження досягнень виробництва на базі попередніх економічних обґрунтувань), В.А. Новак (одна із найскладніших невирішених проблем в теорії порівняльного аналізу – пошук узагальнюючих показників. В якості такого показника рекомендується продуктивність праці у вигляді виробітку суспільного продукту на одного працюючого), Д.Ф. Чангли, (наведені шляхи вирішення однієї із основних методологічних проблем порівняльного аналізу – забезпечення порівнювальності аналізуємих об'єктів, так як навіть серед підприємств, які випускають однорідну продукцію, не має двох

однакових), М.Г. Чумаченко (удосконалення звітності для усіх галузей створює можливість застосування порівняльного аналізу. Але до зміни кількості показників необхідно підходити обережно. Якщо поставити собі завдання змінити звітність так, щоб вона мітила всі дані для повного порівняльного аналізу, то її обсяг перевищить усі допустимі межі. Необхідно, не збільшуючи обсяг, досягти максимальних можливостей для порівняльного аналізу), Г.Г. Бро, К. Чалова та інші. Виступаючи висловили пропозицію щодо створення єдиної методики не тільки аналізу всередині міністерств, але і міжгалузевого аналізу. Доцільно ввести в систему щорічної статистичної звітності показники, що характеризують стан і динаміку техніко-економічних показників окремих виробництв у машинобудуванні. Необхідна розробка єдиного методичного посібника для розрахунку ефективності та зростання продуктивності праці;

– економіко-математичні методи аналізу: Б.Б. Розін, Б.Г. Шмельов (виділив в якості одного із факторів, що стримують удосконалення аналізу, недостатній розвиток моделювання виробництва та його управління), І.П. Алдохин, В.В. Бажера, В.І. Дворецкій, М.Е. Загорських, Т.А. Зарубіна, Л.Ф. Киселюк, А.І. Кохан, А.А. Мурзаєв, Р.С. Сайфулін, (застосування методів теорії ймовірностей в аналізі для представлення роботи окремих служб як функціонування систем масового обслуговування) та інші. Характерна особливість цих докладів – орієнтація на діяльність конкретних підприємств, різноманітних практичних пропозицій кореляційних моделей. Разом з тим, учасники зібрання підкреслили, що важливим є більш повне використання вже існуючих методів, необхідність покращення математичної підготовки спеціалістів-аналітиків;

– оперативний аналіз і застосування технічних засобів збору і обробки інформації: П.С. Безруких, І.І. Каракоз (оперативний економічний аналіз – самостійний вид аналізу господарської діяльності. Відмежовування його від загальноекономічного аналізу витікає із особливостей їх організації, призначення та використання при збереженні єдності економічного аналізу як самостійної галузі науки), П.І. Архипов (щоденний аналіз надає значний психологічний ефект, так як привчає людей щоденно думати про економічний бік виробництва), В.Г. Коренев, В.І. Стражев, Е.А. Чернин та інші;

– економічний аналіз в системі внутрішньозаводського господарського розрахунку: Ф.П. Васін, М.Г. Золотарев, В.П. Крилова, Т.І. Рубльова;

– суспільні форми організації аналітичної роботи: О.М. Андреев, Г.Г. Сотніков, І.Л. Розенбліт (створювати відокремлений орган, функцією якого буде економічний аналіз, нераціонально; а аналітиків необхідно преміювати за рахунок коштів фонду матеріального стимулювання і засобів на раціоналізацію).

2. *Організація та методика аналізу окремих об'єктів.* Увага багатьох ораторів зверталась на необхідність формування типових методик аналізу.

– аналіз рівня управління, організації праці та виробництва: М.П. Федоренко (вперше поставив проблеми аналізу рівня управління), О.О. Модін (аналіз діяльності органів управління виробництвом залишається поза сферою економічного аналізу, в економічних показниках не відображені інформаційні процеси, що складають сутність планово-управлінських та облікових робіт), М.І. Белов, Г.А. Воропаєва, А.Д. Кусман, Е.С. Лазуткин, Р.М. Петухов, В.В. Соломатін та інші;

– аналіз організаційно-технічного рівня і технічного удосконалення виробництва: Г.К. Гертнер, М.Ю. Горнштейн, С.І. Коваленко, А.І. Носков, І.П. Продаус; К.З. Райнес, А.І. Уліцкій;

– аналіз якості продукції: С.Н. Березин, О.В. Іванов, М.П. Сіделев, Л.Я. Шухгальтер;

– аналіз продуктивності праці, заробітної плати використання робочої сили: В.Н. Коновалов, В.К. Шоқун, Л.Л. Френкель,;

– аналіз наявності, руху і використання основних засобів та фондівіддачі: О.О. Степанков (необхідно розробити вихідні принципи визначення питомої фондомісткості і методику її аналізу, при цьому більш доречним вважається прямий метод визначення питомої фондомісткості), В.П. Варфоломеев, Н.М. Лаптев, О.Г. Луненков, М.І. Ример та інші;

– аналіз матеріальних ресурсів: Н.Н. Ковех, Г.В. Корнякова, В.М. Лагуткин;

– аналіз рентабельності: П.І. Савичев, О.В. Павлова (потрібно змінити методологію визначення розрахункової рентабельності: включати до розрахунку усі фонди, що використовуються у виробництві, крім таких, що знову введені в плановому періоді їх освоєння. Важливо на підставі критичного вивчення методів аналізу розробити такі методи, які б дали можливість правильно визначати вплив окремих факторів, були достатньо прості і надавали можливість тримати в полі зору показник фондівіддачі), П.Т. Євсєєв, В.Ф. Палій, Л.В. Полуяхтов;

– аналіз собівартості: М.В. Дмитрієв, В.П. Красноглазов, Г.Д. Кузнецов, М.А. Барун, М.А. Русак, А.В. Смиков;

– аналіз оборотних засобів, ефективності кредитів, фінансового стану: А.І. Казанцев, Б.М. Левін, А.Т. Чеблоков, В.О. Шевельов, І.К. Ларіонов, Р.Г. Ольхова.

Рекомендації зібрання опубліковані у вигляді відповідного документа. Аналізуючи його виокремлюються такі основні напрями сформованих висновків та наданих пропозицій:

– *удосконалення аналізу ефективності діяльності підприємств*. Цей розділ рекомендацій є найбільшим за складом та кількістю наданих пропозицій. Зокрема, підкреслювалось доцільність проведення досліджень з оцінки економічного рівня підприємства, необхідність підготовки методик з економічного аналізу, диференційованих за рівнем управління — підприємство, галузь, міжгалузеві зв'язки. Цікавим є той факт, що сьогодні майже не висувається проблема соціального значення економічного аналізу як суспільної сфери знань (як виняток дослідження представників Житомирської наукової бухгалтерської школи, котрі піднімають питання соціального значення бухгалтерського обліку, економічного аналізу, контролю як в дисертаційних дослідженнях, так і навчальних виданнях) на відміну від тогочасних досліджень. Відповідно одним із пп. резолюції був такий: рахувати необхідним більш широке використання в системі аналізу ефективності роботи підприємств методів соціального аналізу. Соціальний аналіз виробничого колективу повинен охоплювати як характеристику умов і наслідків його виробничо-господарської діяльності (підвищення культурно-технічного рівня працівників, поліпшення соціально-виробничих і соціально-побутових умов їх життя і праці), так і показники впливу соціальних змін і здійснюваних соціальних заходів, що впливають на ефективність виробництва і т.д.;

– *оперативний аналіз*. Надано пропозиції щодо удосконалення організації такого аналізу на підприємствах, переліку показників, порядку оформлення результатів;

– *порівняльний (міжзаводський) економічний аналіз*. У цьому розділі визначені основні напрями розробки теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо такого аналізу, зокрема необхідність розробки типової методики порівняльного аналізу, системи аналітичних показників і єдиної класифікації факторів, умови забезпечення співставності показників, передумови проведення порівняльного аналізу між підприємствами різних країн тощо;

– *застосування економіко-математичних методів та обчислювальної техніки*. Вказано на необхідність ширшого застосування на практиці математичних методів, оптимальну сферу їх застосування, доцільність прискорення розробки алгоритмів аналітичних розрахунків як основи механізації та автоматизації аналітичних робіт і т.ін.;

– *удосконалення інформаційної бази економічного аналізу* шляхом визначення оптимального змісту та складу статистичної, бухгалтерської та

спеціальної звітності. При цьому враховувати необхідність забезпечення підвищення аналітичних властивостей звітності. За доцільне вважати більш широке застосування статистичними органами вибіркового методу досліджень для поглибленого вивчення причин та факторів, що впливають на господарську діяльність підприємств і якість використання наявних у них ресурсів і можливостей;

– *організація аналітичної роботи.* Основна концептуальна ідея тут – участь в аналітичній роботі усіх економічних, комерційних і технічних служб. Організацію ж і планування аналітичної роботи проводити за такими напрямками: оперативний аналіз, періодичний повний аналіз, тематичний цільовий аналіз, аналіз розвитку підприємства за тривалий період. Необхідно створити загальнопромислову методичку аналізу, включаючи розробку типових форм аналітичних таблиць, а також типових положень з організації аналізу. Для наукового керівництва розвитком і удосконаленням економічного аналізу запропоновано створити наукову раду з проблем удосконалення економічного аналізу в промисловості, до функцій якої включити планування основних напрямів і координацію наукових робіт з економічного аналізу, розробку рекомендацій з їх тематики та методик, сприяння публікації праць за обраною тематикою. Така пропозиція є надзвичайно актуальною і сьогодні. Ми неодноразово піднімали питання необхідності координації наукових розробок в сфері бухгалтерського обліку, контролю, економічного аналізу, що в свою чергу підвищить якість виконуваних робіт, сприятиме кардинальним позитивним змінам в розвитку нашої науки;

– підготовка і підвищення кваліфікації кадрів в частині посилення аналітичної підготовки студентів усіх економічних спеціальностей (вивчення відповідного курсу, посилення вимог щодо економічного обґрунтування дипломних проектів тощо). Крім того, у вигляді експерименту організувати підготовку фахівців за спеціальністю “Економічний аналіз”

У рекомендаціях другого зібрання наводяться прохання до видавництв публікувати монографії з окремих теоретичних та практичних проблем аналізу, брошури з питаннями надбань в сфері організації та проведення економічного аналізу, здійснити переклад та видання найбільш цінних фундаментальних праць закордонних авторів з економічного аналізу.

Друге вже традиційне зібрання стало не тільки базою систематизації наукових теоретичних розробок і практичних удосконалень в сфері організації та методички економічного аналізу за п'ять років, але і сприяло розширенню аналітичних досліджень, застосуванню прогресивних технологій, створенню автоматизованих аналітичних баз даних, публікації фундаментальних праць не тільки вітчизняних вчених, але і видання закордонних авторів.

Третє Всесоюзне науково-технічне зібрання “Організація та методи економічного аналізу в промисловості” відбулося в жовтні 1983 року.

Основна мета: узагальнення теоретичних досліджень і практичних методичних розробок з економічного аналізу

Ініціатори і організатори: Всесоюзна рада науково-технічних спільнот, Центральне статистичне управління при Раді Міністрів СРСР, Міністерство фінансів СРСР, Державний банк СРСР, Всесоюзний заочний фінансово-економічний інститут, Московський фінансовий інститут та НДІ планування та нормативів при Держплані СРСР.

Взяли участь у роботі наради близько тисячі чоловік, серед них – директори, головні інженери, головні економісти, начальники планових відділів, головні бухгалтери та інші працівники підприємств, спеціалісти міністерств та відомств, вчені ВНЗ, науково-дослідних інститутів, лабораторій. На пленарному та секційних засіданнях було заслухано 164 доповіді.

Публікації. За результатами проведеного зібрання опубліковано шість томів доповідей учасників наради.

На перших пленарних засіданнях, насамперед, було узагальнено досвід аналітичної роботи в різних сферах, зокрема у фінансових органах Л.Є. Бабашкин, в кредитній системі П.Я. Пчелін (вказав на переваги уніфікації і регламентації аналітичної роботи і централізованого керівництва нею. У аналітичній роботі кредитних установ значне місце займає виявлення резервів покращення співвідношень між темпами зростання продуктивності праці і заробітної плати, а також удосконалення кредитних відносин з промисловістю. У зв'язку з цим була підкреслена необхідність розширення кредитування на стадії проектування нових виробів і виробництв).

Академік М.Г. Чумаченко доповів про місце та роль економічного аналізу в системі управління виробництвом, узагальнюючи дискусію між статистиками та аналітиками з приводу самостійного розвитку економічного аналізу як одного із напрямів економічної науки. М.Г. Чумаченко вказав на необхідність взаємозв'язку економічних та соціальних результатів аналізу, так як в умовах реформи зростає значення соціального аспекту управління, виникає потреба в соціально-економічному аналізі.

Доповіді С.Б. Барнгольц та А.Д. Шеремета присвячені перспективам розвитку аналізу, використання економік-математичних методів, ЕОМ та формування на їх основі багаторівневої системи аналізу. А.Д. Шеремет особливо підкреслив роль аналізу господарської діяльності в роботі бухгалтера. В зв'язку з цим доцільно посилити підготовку бухгалтерів в сфері економічного аналізу. С.Б. Барнгольц вказала, що аналіз господарської діяльності повинен розглядати економічні і соціальні сторони розвитку господарських ланцюжків в комплексі, тобто стати соціально-економічним, а не тільки економічним.

Підсумки розвитку функціонально-вартісного аналізу розкрив проф. Б.І. Майданчик. Система аналізу організації управління промисловим виробництвом розкрита М.В. Мельник.

Робота третього зібрання проходила у наступних секціях:

– *теоретичні проблеми аналізу господарської діяльності*. Взяли участь відомі вчені, доктори наук, професори, представники найвідоміших вищих навчальних закладів країни О.Ф. Аксененко, М.І. Баканов, І.І. Каракоз, О.С. Нашинський, І.С. Мацкевічюс, Г.Х. Попов, Р.С. Сайфулін, та інші. Основна увага приділялась питанням місця економічного аналізу серед економічних наук, питання методології аналізу показників ефективності господарської діяльності, використання математичних методів в економічному аналізі, підвищення оперативності економічного аналізу, особливості аналізу діяльності об'єднань та їх підрозділів, розвиток та уніфікація аналізу господарської діяльності в різних країнах, досвід проведення аналізу в капіталістичних країнах;

– *аналіз організаційно-технічного рівня та використання основних засобів* – прийняли участь доктори економічних наук, професори В.Б. Івашкевич, В.Ф. Палій, .Е.С. Сапіро, С.І. Шульман та інші, які розглянули сучасний стан організації і методик економічного аналізу фондівддачі, питання факторного аналізу та прогнозування фондівддачі в окремих галузях промисловості, напрями удосконалення оцінки і аналізу рівня організації виробництва на машинобудівних підприємствах, аналіз ефективності технічного і організаційного розвитку виробництва в умовах його інтенсифікації, перспективний аналіз технічного розвитку підприємства в умовах автоматизації, проблеми інформаційного забезпечення цього виду аналізу;

– *аналіз продуктивності праці, використання трудових і матеріальних ресурсів* – доповідали професори, доктори економічних наук А.Г. Грязнова, З.В. Кір'янова, В.І. Петрова, В.В. Сопко, котрі основну увагу приділили висвітленню питань факторного аналізу продуктивності праці в об'єднаннях промисловості, аналізу співвідношення продуктивності праці, ресурсозброєності та ресурсівддачі, удосконалення комплексної оцінки використання ресурсів підприємств, порівняльного аналізу співвідношень продуктивності і оплати праці, удосконалення системи показників аналізу продуктивності праці тощо;

– *аналіз собівартості, рентабельності та фінансів*. Цікавими виявилися підходи таких ораторів, як І.С. Юффе (запропоновано систему загальних та часткових показників щодо кожного ієрархічного рівня суспільного виробництва), В.С. Зурабішвілі (виявлена доцільність співставлення динаміки та структури нормативів оборотних засобів і фактичних запасів), Л. Інгерман

(запропонував встановити підприємствам поряд із завданнями з прискорення оборотності оборотних засобів і завдання щодо абсолютного зниження понаднормативних непрокредитованих запасів товарно-матеріальних цінностей), Г.М. Тацій (пропозиція щодо укріплення співпраці між науковими та практичними працівниками, визначені рекомендації щодо покращення підготовки спеціалістів з аналізу господарської діяльності і удосконаленню програми відповідного курсу);

– особливості аналізу діяльності науково-дослідних інститутів, науково-виробничих і промислових об'єднань, міністерств. Доповіді оголошувались за такими напрямками: удосконалення аналізу господарської діяльності на рівні промислових міністерств та інших центральних органів влади (Н.М. Заварихина, Е.В. Нікольская), удосконалення аналізу господарської діяльності на рівні науково-дослідних інститутів (Е.С. Грушко, О.Є. Кулікова, Л.Я. Прокоф'єва – необхідно розповсюдити існуючу практику аналізу собівартості на передвиробничу стадію життя виробу для управління витратами з метою визначення їх оптимального рівня, Н.І. Рудецька – результати удосконалення прийомів відбору аналітичних даних у відповідності з вимогами управління).

За результатами роботи зібрання були прийняті рекомендації, направлені на подальше удосконалення теорії та практики аналізу господарської діяльності, підвищення його дієвості у виявленні резервів зростання ефективності промислового виробництва.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Займаючись проблемами теорії та методології економічного аналізу близько шести років, викладаючи відповідні аналітичні курси у вищих навчальних закладах для студентів економічних спеціальностей автор не випадково вирішила ще раз звернути увагу дослідників на необхідність вивчення доробку вітчизняної наукової аналітичної школи. Не рідко, викладаючи історію економічного аналізу, намагаються применшити або обминути радянський період. Але ж, якщо не звертати уваги на заполітизовані моменти, нам є багато чого ще вивчати. Вивчати заради того, щоб не піти хибним шляхом, не повторювати те, що вже зроблено, не видавати чуже за своє, пишатися рівнем наукових розробок (насамперед не чисто технічним застосуванням складних методів і розрахунків, а глибоким економічним розумінням явищ), не захоплюватися виключно західними розробками, копіюючи їх для української економіки.

Опрацювавши матеріали трьох масштабних всесоюзних зібрань (адже в них взяли участь більше тисячі фахівців, при чому поряд з відомими вченими – академіками, професорами, докторами економічних наук, доцентами,

кандидатами економічних наук, науковими співробітниками – спеціалісти-практики, директори, головні інженери, головні економісти, начальники планових відділів, головні бухгалтери та інші працівники підприємств, спеціалісти міністерств та відомств) переконались в наступному:

– проведення таких зібрань і їх результати ще раз підкреслюють значення розвитку колективної аналітичної думки. Адже вони, з одного боку, надають можливість систематизувати напрацювання в сфері економічного аналізу, ознайомити з кращими доробками широке коло зацікавлених фахівців (про окремі види та методики економічного аналізу багато спеціалістів-практиків дізнавалося вперше на зібраннях або з публікацій за результатами роботи нарад, в результаті створювались необхідні сприятливі умови для широкого розповсюдження цих видів економічного аналізу). З іншого – стали потужним поштовхом для подальшого розвитку аналітичної науки, розширенню аналітичних досліджень, застосуванню прогресивних технологій, підготовки і видання фундаментальних монографічних праці та навчально-методичних посібників не тільки вітчизняних вчених, але і відомих закордонних економістів;

– доторкаючись до історії аналітичної думки через опубліковані доповіді учасників трьох всесоюзних нарад можна прослідкувати становлення видатних вчених-економістів, сьогодні академіка М.Г. Чумаченка (1-ше та 2-ге зібрання – доцента, кандидата економічних наук), докторів економічних наук, професорів П.П. Німчинова та А.Д. Шеремета (1-ше зібрання – доцентів, кандидатів економічних наук), формування їх наукових концепцій, напрям наукового пошуку;

– окремі проблеми і сформовані пропозиції не тільки є витриманими часом, а й залишаються актуальними. При чому деякі з них є такими, які не мають розв'язку і сьогодні. Зокрема, на 2-ій та 3-ій нараді піднімалось питання щодо соціальної направленості економічного аналізу у виступах М.Г Чумаченка (необхідність взаємозв'язку економічних та соціальних результатів аналізу), С.Б. Барнгольц (аналіз господарської діяльності повинен розглядати економічні і соціальні сторони розвитку господарських ланцюжків в комплексі, тобто стати соціально-економічним), резолюції за результатами наради (вважати за необхідне більш широке використання в системі аналізу ефективності роботи підприємств методів соціального аналізу). Сьогодні ж ігнорується проблема соціального значення економічного аналізу як суспільної сфери знань. Напевне, винятком є дослідження представників Житомирської наукової бухгалтерської школи, котрі піднімають питання соціального значення бухгалтерського обліку, економічного аналізу, контролю як в дисертаціях, так і навчальних виданнях.

За результатами 2-го зібрання прийнято рішення про створення наукової ради з проблем удосконалення економічного аналізу в промисловості, до функцій якої належить планування основних напрямів і координація наукових робіт з економічного аналізу, розробка рекомендацій з їх тематики та методик, сприяння публікації праць за обраною тематикою. Така пропозиція є надзвичайно актуальною і сьогодні. Ми неодноразово піднімали питання необхідності координації наукових розробок в сфері бухгалтерського обліку, контролю, економічного аналізу, що в свою чергу підвищить якість виконуваних робіт, сприятиме кардинальним позитивним змінам в розвитку нашої науки.

Серед основних пропозицій, які розкривають найбільш актуальні проблеми того часу, рівень наукових розробок, шлях розвитку аналітичної науки вирізняються і такі, як необхідно об'єднати оперативний, статистичний і бухгалтерський облік, створивши єдину систему обліку з єдиним керівництвом; система економічного аналізу повинна мати чітку організаційну структуру, участь в аналітичній роботі мають приймати усі економічні, комерційні і технічні служби; щоденний аналіз надає значний психологічний ефект, так як привчає людей щоденно думати про економічну сторону виробництва; необхідно розробити методику порівняльного аналізу (забезпечення порівнювальності аналізованих об'єктів, визначення узагальнюючих показників), посилення аналітичної підготовки студентів усіх економічних спеціальностей (вивчення відповідного курсу, посилення вимог щодо економічного обґрунтування дипломних проектів тощо).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антология учетной мысли. Из истории бухгалтерии / сост. Д.В. Назаров, М.Ю. Медведев. – М.: Экономистъ, 2006. – 352 с.: ил.
2. Барнгольц С.Б., Мельник М.В. Методология экономического анализа деятельности хозяйствующего субъекта: Учеб. Пособие. – М.: Финансы и статистика, 2003с. – 240 с.: ил.
3. Всесоюзное научно-практическое совещание “Организация и методы экономического анализ в промышленности” // Бухгалтерский учет, 1983. – №12. – С.51-55.
4. Второе Всесоюзное научно-техническое совещание по экономическому анализу в промышленности // Бухгалтерский учет, 1969. – №9. – С.60-64.
5. Економічний аналіз. / За ред проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП. “Рута”, 2003. – 680 с.
6. Организация и методы экономического анализа в промышленности. (Материалы Второго Всесоюзного научно-технического совещания) – М.: Экономика, 1972. – 670 с.
7. Совещание по экономическому анализу работы промышленных предприятий // Бухгалтерский учет, 1963. – №6. – С.66-73